

Monika Bukowska

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

„Człowieczeństwo jako kategoria teoretyczna w koncepcji Margaret S. Archer i jej praktyczne znaczenie”

Przedmiotem prezentowanej rozprawy jest przedstawienie człowieczeństwa w koncepcji brytyjskiej socjolog Profesor Margaret Archer.

Fundamentem teorii Margaret Archer jest realizm krytyczny. Realizm krytyczny jest nurtem filozoficznym rozwiniętym w latach 70 – tych przez Roya Bhaskara. Nurt ten łączy i spaja ontologiczny realizm, epistemologiczny relatywizm oraz krytyczną racjonalność. M. Archer w swojej koncepcji wprowadza podejście morfogeniczne w społecznej teorii dotyczącej kultury, społecznej struktury i ludzkiego sprawstwa.

W I rozdziale przedstawione zostały rozważania dotyczące życia, pracy naukowej oraz przeglądu twórczości Margaret Archer. Ponadto, w tej części pracy, wiele miejsca poświęcono najważniejszym założeniom i znaczeniu realizmu krytycznego, jako jednej z głównych orientacji teoretycznej w naukach społecznych XX i XXI wieku.

W rozdziale II, zwłaszcza zaś, zadaję pytanie o czynniki konstytutywne dla człowieka, jego jaźni, tożsamości i osobowości w teorii Archer. Z tego zaś będzie wynikać istota poglądu uczoney na człowieczeństwo. Co postaram się wykazać i analitycznie ująć. Praca jest próbą teoretycznego uogólnienia, analizy i porządkowania myśli tej wybitnej uczoney. W szczególności przyjmuję założenie, że takimi właściwościami konstytutywnymi dla ontycznego charakteru człowieka, są według Archer, ludzka sprawczość, refleksyjność i emotywność. Twierdzę też, co będę się starała uzasadnić, że tym, co wyróżnia teorię człowieka i człowieczeństwa Archer jest antynaturalizm i antyredukcjonizm, a także realizm, w jego szczególnej odmianie realizmu krytycznego, (co oznacza, iż włączyć tu trzeba także założenie paradygmatyczne szczególnego sceptycyzmu epistemologicznego). Do cech szczególnych jej teorii zaliczam także teleologiczny, aksjologiczny i transcendentalny wymiar propozycji uczoney. Autorka proponuje koncepcję człowieka jako podmiotu relacyjnego. Jest to aktywny człowiek, refleksyjny, tworzący związki ze wszystkimi porządkami rzeczywistości: naturalnym

praktycznym i społecznym. Każdy ład rzeczywistości jest złożony z wielu warstw, a każda warstwa posiada własne siły i emergentne własności.

W rozdziale III została omówiona teoria refleksyjności, która jest jedną z najistotniejszych cech człowieczeństwa w koncepcji Margaret Archer. A tu, kluczowa jest moja hipoteza o *pomostowym* charakterze refleksyjności w koncepcji Archer. W realnej refleksyjności człowieka wzajemnie warunkują się najistotniejsze wymiary człowieka i człowieczeństwa, a także społeczeństwa i kultury. Warto podkreślić, że w sferze refleksyjności ludzkiej ma miejsce nieustanna kreacja i reprodukcja uruchamianych w ten sposób procesów morfogenezy i morfostazy. Pojęcie refleksyjności jest szeroko rozpowszechnione w literaturze naukowej. W dużej mierze w psychologii, jak również związane bywa z dyskusjami epistemologicznymi, teoretycznymi, metodologicznymi i praktycznymi. Jednym z kluczowych celów niniejszej dyzertacji było wykazanie, że dla teorii Archer refleksyjność stanowi najważniejsze pojęcie i jeden z najistotniejszych atrybutów człowieczeństwa. Uczona postrzega refleksyjność jako proces pośrednictwa pomiędzy światem wewnętrznym i zewnętrznym. Swoje rozważania wsparła badaniami jakościowymi. Refleksyjność jest przedstawiona w ujęciu pragmatycznym, jak również w socjologii relacyjnej. Archer przywraca pojęcie refleksyjności traktując je jako klin, który oddziela habitus od danej dziedziny wiedzy oraz otwiera możliwość podwójnej morfogenezy „własnego ja” i społeczeństwa. Brytyjska socjolog zakłada, że refleksyjność jest praktykowana przez ludzi prowadzących wewnętrzne rozmowy poprzez wyjaśnianie, porządkowanie oraz usystematyzowanie ich trosk ostatecznych. Autorka zauważa, że wewnętrzna konwersacja jest refleksyjnym sposobem na nasze funkcjonowanie w świecie. To powoduje, że większość ludzi jest podmiotami czynnymi, którzy świadomie kierują ich własnym życiem. W przeciwieństwie do pasywnych podmiotów, którzy nie biorą odpowiedzialności za swoje życie. M. Archer twierdzi, że punktem wyjścia do zwiększenia aktywności w życiu jest posiadanie trosk ostatecznych. To decyduje o wyjątkowości ludzi, o ich podmiotowości. Wyróżnia cztery rodzaje trybów refleksyjności: refleksyjność komunikatywną, refleksyjność autonomiczną, meta-refleksyjność, pęknięta refleksyjność.

W rozdziale IV przedstawiona jest problematyka człowieczeństwa w badaniach empirycznych realizowanych przez Margaret Archer w ramach działalności w Papieskiej Akademii Nauk Społecznych. Brytyjska socjolog jest oddana idei człowieczeństwa, nie tylko w sensie teoretycznym, ale także w zakresie praktycznym. Działalność Margaret Archer jest skoncentrowana na analizie oraz rozwiązywaniu problemów współczesnego świata, w kontekście pojawiających się nierówności społeczno-ekonomicznych, zubożenia oraz

powszechnego łamania praw człowieka. W szczególności kluczowymi problemami są:
 współczesne niewolnictwo oraz handel ludźmi.